

K Sousedíkovým tézám o intencionálnych entitách

Pavel Cmorej

Slovenská akadémia vied, Bratislava

V tomto článku by som chcel reagovať na stať prof. Sousedíka (2011), v ktorej zaujal stanovisko k môjmu príspevku do prebiehajúcej diskusie o pojme existencie¹ a formuloval niekoľko téz o intencionálnych súcna s osobitným zreteľom na intencionálne individuá. Tieto tézy v stručnom zhrnutí prezentujú koncepciu intencionálnych individuí a intencionálnych entít iných typov, ktoré majú kontingentnú existenciu, pretože sú to súcna, „ktoré existujú pouze jako předmět nějaké naší poznávací schopnosti a jinak ne“ (Sousedík 2011, 243). Na tieto individuá sa Sousedík odvolával vo viacerých príspevkoch do diskusie, v ktorých obhajoval názor, že niektoré individuá existujú len kontingentne. Uverejnením spomenutých téz Sousedík reagoval na moju výzvu v diskusii „dôkladnejšie preskúmať povahu takých individuí a zvážiť dôsledky, ktoré z nej vyplývajú“ (Cmorej 2011, 93). Vítam jeho ústretovosť a ochotu pristaviť sa pri súcna, ktoré ho „zajímají jen pokud jsou prostředkem objasnění kontingence individuí“. V tomto príspevku najprv uvediem niekoľko poznámok k jeho tézám o intencionálnych súcna² a potom stručný komentár k dvom dôsledkom, ku ktorým dospel už vo svojej stati Sousedík (2007),³ a ktoré považuje naďalej za platné, hoci po mojej kritike pripúšťa, že „existence (jak ji rozumí Frege) není z logického hlediska vztah, nýbrž ‚vztažná vlastnost‘“ (Sousedík 2011, 240).

---

¹ Pozri Cmorej (2011).

² Pozri článok Sousedík (2011) uverejnený v tomto čísle *Organonu F*.

³ Rozšírená verzia tejto state vyšla aj ako časť štúdie Sousedík – Šprunk (2008) obsahujúcej i preklad Fregeho dialógu s Pünjerem.

1

V prvej téze Sousedík podáva už spomenutú charakteristiku intencionálnych súcien, podľa ktorej tieto entity „existujú pouze jako předmět nějaké naší poznávací schopnosti a jinak ne“. Toto vymedzenie neposkytuje jednoznačnú odpoveď na otázku týkajúcu sa povahy týchto entít. Na prvý pohľad ide o subjektívne, mentálne entity, ktoré sú predmetmi našich intencionálnych aktov, entity, o ktorých vie iba subjekt prežívajúci tieto akty. Vynárajú sa v jeho vedomí, keď o niečom uvažuje, na niečo myslí, spomína, predstavuje si a pod. Keďže iba on vie, na ktorý intencionálny objekt je zameraný alebo bol zameraný niekedy v minulosti, *len on vie, ktorý objekt existuje* (alebo existoval, hoci už neexistuje), pretože existuje *výlučne v jeho mysli*. Jeho vedenie o ich existencii je dané ich prítomnosťou v intencionálnych aktoch, ktoré sú súčasťou jeho duševného života. Iní ľudia sa o ich existencii môžu dozvedieť iba *sprostredkovane*, z jeho podania. *Bezprostredný* prístup k nim má iba subjekt, ktorý vykonáva konkrétne intencionálne akty.

Pri tomto chápaní sa intencionálny Hamlet, na ktorého myslí subjekt X, numericky odlišuje – hoci inak mu môže byť na nerozoznanie podobný – od Hamleta, na ktorého myslí iný subjekt Y. Svedčí o tom aj nezávislosť intencionálnych aktov prežívaných subjektmi X a Y: X-ov Hamlet môže existovať v čase, v ktorom si Y naň ani nespomenie a naopak. V rámci tejto evidentne psychologistickej koncepcie intencionálnych objektov možno vyčleniť dve chápania ich existencie. Podľa jednej z nich existujú iba tie intencionálne objekty, ktoré sú predmetom *aktuálne prežívaného* intencionálneho aktu a podľa druhej existujú aj tie objekty, ktoré síce nevstupujú do prebiehajúceho aktuálneho aktu, ale už boli predmetom nejakého aktu, a sú uložené v našej pamäti ako potenciálne objekty budúcich aktov. Sú to teda objekty, s ktorými už sme *oboznámení*, ale v aktuálnom čase sa nimi nezaobrábame, resp. na ne nemyslíme. Takým objektom je pre mnohých Čechov a Slovákov Ferda mravec alebo Hamlet.

Za intencionálne objekty sa niekedy pokladajú aj mentálne reprezentácie fyzických objektov a udalostí, reprezentácie, ktoré vznikajú v našom vedomí pri pôsobení objektov na naše zmyslové orgány. Objekt, na ktorý sa pozeráme, sa nápadne líši od toho, čo vidíme. Keď sa Sousedík pozerá na strom, ktorý rastie pred jeho oknom, do vzťahu „videnia“ nevstupuje len on a reálny strom, ale aj jeho vizuálna repre-

zentácia, ktorá sa pri zmene uhla pohľadu môže na nepoznanie zmeniť. V niektorých prípadoch vnútorný obraz vnímame aj vtedy, keď jeho fyzický korelát sa v našom okolí nenachádza alebo dokonca už ani nejestvuje. Zdá sa však, že Sousedík nepokladá tieto obrazy za intencionálne entity. Súdim tak z príkladu uvedeného pod charakteristikou intencionálnych súcien, v ktorom sa Sousedík pozerá na strom pred svojím oknom. Do vzťahu „videnia“ tohto stromu Sousedík zaradil iba seba a reálny strom, mentálny obraz stromu v ňom chýba. Nemali by sme zabúdať na skutočnosť, že každý obraz je v istom zmysle neúplný ako Shakespearov Hamlet alebo Doylov Sherlock Holmes.

V každej z troch načrtnutých koncepcií sa za intencionálne entity pokladajú výlučne nejaké mentálne entity. V prvej koncepcii to boli mentálne objekty aktuálne vykonávaných intencionálnych aktov, v druhej aj objekty minulých aktov, ktoré nie sú zložkou aktuálne vykonávaného aktu, ale sú uložené v našej pamäti ako potenciálne objekty budúcich aktov, v tretej aj mentálne reprezentácie fyzických predmetov.⁴ So zreteľom na mentálny charakter týchto intencionálnych entít môžeme načrtnuté koncepcie označiť za mentalistické. Je koncepcia, ktorú predložil Sousedík vo svojich tézach I - VII, tiež mentalistická?

V komentári k I. téze píše: „Myslím-li... na mluvícího mravence ‚Ferdu‘, pak Ferda existuje, jen pokud na něj myslím, jinak nikoli. Je tedy intencionálním jsoucnem, nikoli jsoucnem reálnym“ (Sousedík 2011, 243). Teda keď na Ferdu myslí *Sousedík*, tak Ferda existuje, inak nie. To možno akceptovať iba za predpokladu, že každý iný subjekt môže myslieť len na iného Ferdu ako Sousedík a každý človek na iného Ferdu ako ktorýkoľvek *iný* subjekt, vrátane autora príbehov o Ferdovi mravcovi O. Sekory. Keby sme vzali Sousedíkovo vyjadrenie doslova a pritom ignorovali jeho ďalšie tézy a vyjadrenia, jeho koncepciu intencionálnych objektov by sme mohli bez rozpakov charakterizovať ako mentalistickú. Je to vlastne prvá z troch spomenutých koncepcií. Domnievam sa, že táto koncepcia je intuitívne nea-

---

⁴ I v tomto prípade možno uvažovať o objektoch prítomných v aktuálne prežívaných aktoch ako aj o reprezentáciách uložených v pamäti, ktoré si aktuálne neuvedomujeme, ale pri budúcom vnímaní fyzického predmetu sa môžu znovu vynoriť v našom vedomí.

dekvátina, pretože keď dve osoby myslia na Ferdu zo Sekorových knižiek, tak sotva povieme, že každá osoba myslí na niečo iné, niečo, čo existuje iba v jej mysli. To isté platí aj o iných nocionálnych postojoch k intencionálnym entitám (aj o propozíčných postojoch). Napríklad keď dvaja detektívi obdivujú Sherlocka Holmesa, obdivuje každý z nich niekoho iného? Prirodzený jazyk a jeho používanie svedčia o niečom inom. Môj celkový dojem z diskusie však je, že Sousedík nezastáva názor, podľa ktorého každý človek obdivuje iného Sherlocka Holmesa, a že pomedzi riadky jeho príspevkov presvitajú náznaky stanoviska, ktoré nie je čisto mentalistické. V opačnom prípade by zastával stanovisko, podľa ktorého konečným arbitrom v otázke existencie určitého intencionálneho predmetu je subjekt, ktorý je (alebo bol) na predmet zameraný v nejakom intencionálnom akte.⁵

Ak chceme urobiť zadosť intuícii, že k tomu istému intencionálnemu objektu môže nocionálny postoj zaujať viacej subjektov, musíme okrem hmlistých a neurčitých mentálnych entít postulovať aj nadindividuálne objekty prístupné objektívnemu skúmaniu a našu pozornosť uprieť najmä na také objekty. Po bližšom určení ich povahy v ďalšej diskusii sa môžeme vrátiť k otázke ich existencie a zamyslieť sa nad tým, či objektívizovaný intencionálny objekt existuje iba vtedy, keď je predmetom kognitívneho záujmu niektorého subjektu alebo aj vtedy, keď naň nikto nemyslí, resp. nezaujíma k nemu nijaký postoj.

V druhej téze Sousedík konštatuje, že každé intencionálne súcno má iba tie atribúty, ktoré mu pripíšeme. Myslím, že toto chápanie intencionálnych entít je úzke, hoci nie je vylúčené. Niektorí autori totiž pokladajú za intencionálne aj objekty, ktoré majú i nejaké nepripísané vlastnosti, ba aj autori, podľa ktorých intencionálnymi objektmi našich intencionálnych aktov sa môžu stať i fyzické predmety. Aby sme sa vyhli tomuto problému, navrhujem naše skúmanie obmedziť na intencionálne entity v zmysle I. a II. zo Sousedíkových téz a otázku širšieho chápania týchto entít ponechať otvorenú. Predpokladám však, že II. tézu bude treba spresniť, pretože aj také objekty ako Hamlet ale-

---

⁵ Aspoň pod čiarou poznamenávam, že tento subjekt nebude môcť o intencionálnom predmete P tvrdiť, že neexistuje, pretože počas vyslovovania vety „P neexistuje“ ho „prebudí k životu“ (ak nebude vetu artikulovať ako papagáj).

bo Ferda mravec môžu mať v istom zmysle – ktorý Sousedík nevzal do úvahy – vlastnosti, ktoré im ich autori neprípísali.

Ďalší problém súvisí s III. tézou, v ktorej sa Sousedík zmieňuje o rôznych možnostiach delenia intencionálnych entít. Osobitne spomína delenie na indivíduá a ne-indivíduá. Nie je pritom jasné, čo všetko zaraďuje medzi ne-indivíduá. Možností je totiž viac. Predpokladám, že medzi nimi nechýbajú isté vlastnosti a vzťahy. Ak je to tak, treba aspoň naznačiť, aké atribúty pripisujeme týmto intencionálnym entitám a ako ich zavádzame. Intencionálne indivíduá zavádzame opismi vyjadriteľnými v jazykoch s iota-operátorom pomocou deskripcií, v ktorých pomyselnému indivíduu explicitne pripíšeme isté vlastnosti. Postupujeme tak aj pri zavádzaní intencionálnych vlastností a vzťahov?

Vo IV. téze sa nerozlíšene prelína predmetná rovina, na ktorej sú indivíduá a ich vlastnosti, s rovinou jazyka, na ktorej sú indivíduové mená, deskripcie indivíduí a predikáty. Aby som mohol jednoduchšie vyjadriť, čo mi v tejto téze chýba, nahradil by som ju nasledujúcou formuláciou: Intencionálne indivíduá sú entity, ktorým v rámci určitého intencionálneho univerza pripíšeme vlastnosť, že ich mená (a deskripcie) môžu byť subjektom predikatívneho výroku, ale nemôžu byť jeho predikátom. K tomu by som však dodal, že mená a deskripcie indivíduí môžu byť časťou predikátu (ako meno „S. Sousedík“ časťou predikátu „byť predkom S. Sousedíka“).

K tézám V – VII nemám v tomto štádiu diskusie čo dodať.

2

Súbor téz I – VII je iba dodatkom k článku Sousedík (2011), ktorý naznačuje smer ďalšieho pokračovania v diskusii o pojmoch existencie. Ťažiskom článku je stanovisko, ktoré Sousedík zaujal k môjmu prvému príspevku do tejto diskusie.⁶ Moje pripomienky síce akceptoval, ale napokon prišiel k záveru, že na dva dôsledky, ktoré odvodil zo svojho pôvodného predpokladu o *vzťahovej* povahe existencie, to nemá nijaký vplyv.

Prvý dôsledok, na ktorom naďalej trvá, znel: „Říkáme-li o něčem, že to (ve Fregově smyslu) existuje, nemluvíme pouze o určitém pojmu, ale i o empirické věci, která pod onen pojem spadá“. Keď povie-

---

⁶ Pozri Cmorej (2011).

me „Biele drozdy [kosové] existujú“ nehovoríme len o pojme biely drozd, ale aj „o jakýchsi konkrétných, byť významem výroku bližšie neurčených (= „nekonkretizovaných“) bílých kosech“ (Sousedík 2011, 240). Ak slovo „jakýchsi“ znamená to isté ako „nejakých“, môžeme dať Sousedíkovi v istom zmysle za pravdu. Na myslí mám triviálny dôsledok fregeovského chápania existencie pojmov prvého rádu, podľa ktorého $\exists xP(P)$ (P existuje) vtt *existuje nejaké individuum* x , ktoré spadá pod P , čiže platí $(\exists x)P(x)$. Hoci vo vete $\exists xP(P)$ sa explicitne o individuuách nehovorí, v dôsledku $(\exists x)P(x)$ je reč o bližšie neurčenom individuu či individuuách z univerza jazyka. V tomto všeobecnom a neurčitom zmysle, a len *implicitne*, sa hovorí o nejakých individuuách aj vo výroku $\exists xP(P)$. Treba však znovu zdôrazniť, že z $(\exists x)P(x)$ a teda ani z $\exists xP(P)$ nevyplýva žiadna veta $P(I)$, v ktorej sa o konkrétnom individuu I konštatuje, že spadá pod pojem P , resp. že má vlastnosť P . Človek, ktorý vie, že $\exists xP(P)$, vie, že *nejaké* individuum je P , vôbec však nemusí vedieť, *ktoré* individuum má P . Teda vie, *aké* individuum (-á) existuje (-ú), hoci nevie, *ktoré* individuum (-á) to je (sú).⁷ Nemôžeme preto tvrdiť, že v $(\exists x)P(x)$ a v $\exists xP(P)$ sa hovorí o *určitých* individuuách spĺňajúcich podmienku $P(x)$. Pri existenčných výrokoch tvaru $(\exists x)P(x)$ alebo „Niektoré x sú P “, môže vzniknúť dojem, že je v nich reč práve o tých individuuách, ktoré majú vlastnosť P , hoci význam výrokov tieto individuu bližšie neurčuje. Zdá sa, že toto stanovisko zaujal aj Sousedík v uvedenej citácii o bielych drozdoch. Treba priznať, že ju silne podporuje aj naša jazyková intuícia.

Všimnime si, či sa v existenčných výrokoch a teda aj v $\exists xP(P)$ naozaj hovorí o individuuách, ktoré spĺňajú podmienku $P(x)$. Nápadnejšie sa to ukáže na príklade, v ktorom P je vlastnosť s často sa meniacim rozsahom. Je ňou napríklad vlastnosť sedieť na konári stromu pred Sousedíkovým oknom. Označme ju symbolom Sk a za univerzum zvolíme množinu desiatich drozdov, ktoré žijú a poletujú v blízkom okolí záhrady, v ktorej sa nachádza Sousedíkov strom. Predpokladajme, že v čase t_1 na konári sedí krdel drozdov $d_1, \dots, d_7$ (a žiadne iné) a v čase t_2 iba tri zvyšné drozdy d_8, d_9, d_{10} . Pokúsme sa nájsť odpoveď na otázku, o *ktorých* drozdoch je vo vete $(\exists x)Sk(x)$ reč v okamihoch t_1 a t_2 ? Intuícia nám našepkáva, že o drozdoch, ktoré majú

⁷ O rozdieloch medzi „vedením, aké“ a „vedením, ktoré“ pozri Cmorej (2009, 204–215).

v týchto okamihoch vlastnosť Sk , teda v čase t_1 o drozdoch $d_1, \dots, d_7$ a v čase t_2 o drozdoch d_8, d_9, d_{10} . Treba si však položiť aj otázku, čo sa vo vete $(\exists x)Sk(x)$ o drozdoch hovorí. Predpokladám, že veta $(\exists x)Sk(x)$ môže v okamihu t_1 o nich hovoriť, že $Sk(d_1)$ a $Sk(d_2)$ a ... a $Sk(d_7)$, z čoho vyplýva, že $\sim Sk(d_8)$ a ... a $\sim Sk(d_{10})$ a v okamihu t_2 zasa to, že $Sk(d_8)$ a $Sk(d_9)$ a $Sk(d_{10})$, z čoho vyplýva, že $\sim Sk(d_1)$ a $\sim Sk(d_2)$ ... a $\sim Sk(d_7)$. Ako však môže veta, ktorej význam je v oboch okamihoch t_1, t_2 ten istý, obsahovať také odlišné, priam protirečivé informácie?! Veta $(\exists x)Sk(x)$ nie je kontradikcia, z ktorej by mohol vyplývať spor, o čom svedčí aj skutočnosť, že môže byť pravdivá. A môže byť pravdivá v $(2^{10} - 1)$ rôznych prípadoch, v ktorých sa na konári stromu vysriedajú všetky možné – vrátane jednoprvkových – skupiny drozdov. Ako môže veta $(\exists x)Sk(x)$ hovoriť o takých rozmanitých situáciách, keď sa jej význam pritom vôbec nemení? Je zrejme, že v tejto vete sa *jednotlivým* indivíduám vlastnosť Sk neprpisuje ani neupiera, z čoho vyplýva, že to isté platí aj o vete $\text{Exp}(Sk)$. Zostávame tu stáť pred otázkou, čo sa v nej vlastne o jednotlivých indivíduách hovorí. Sousedík tvrdí, že je v nej reč o „empirické věci, která pod onen pojem spadá“, čo v našom príklade znamená, že reč je o drozdoch, ktoré sedia na konári Sousedíkovho stromu. Lenže o *ktorých* drozdoch, keď na tomto konári môžu sedieť rôzne drozdy? Myslím, že vety $(\exists x)Sk(x)$, $\text{Exp}(Sk)$ nám na túto otázku neposkytujú nijakú odpoveď. Je v nich iba informácia o tom, že vlastnosť Sk je neprázdna, čo samozrejme znamená, že nejaké indivíduá majú Sk alebo že Sk existuje (v zmysle Exp). A zrejme to je všetko, čo nám tieto vety o indivíduách hovoria. O indivíduách, ktoré spadajú pod pojem Sk nehovoria nič.

Druhý, dôležitejší dôsledok, ktorý Sousedík odvodil zo svojho pôvodného predpokladu o vzťahovej povahe existencie, trochu spresnil, ale jeho obsah v podstate nezmenil. Akceptoval výhradu, že existencia pojmu nie je vzťah, ale vzťažná vlastnosť, a formuloval ho približne takto: Vo vete, v ktorej subjektu pripisujeme ľubovoľnú vzťažnú vlastnosť, nevyhnutne predpokladáme „prvorádovou“ existenciu nejakého individua“, existenciu, „jež je vlastností individua, nikoli pojmu“. To znamená, že keď pripisujeme existenciu pojmu, ktorá je vlastnosťou *druhého* rádu, predpokladáme existenciu individua, ktorá je vlastnosťou *prvého* rádu.

Dva druhy existencií máme však aj vo fregeovskom vymedzení existencie, pojmovú existenciu Exp druhého rádu a existenciu indiví-

dua, ktorú vyjadrujeme pomocou existenčného kvantifikátora ($\exists x$) a výrokovej formy $P(x)$. Vo výroku ($\exists x$) $P(x)$ sa konštatuje existencia bližšie neurčených indivíduí z oboru premennosti premennej x , ktoré majú vlastnosť P . Tento obor je však už daný (bez neho by veta ($\exists x$) $P(x)$ nemala zmysel), a to voľbou univerza jazyka a výberom oboru premennosti indivíduových premenných. O prvkoch z tohto oboru sa *predpokladá*, že *existujú* a že patria do sféry a priori prístupných entít. Pri hľadaní odpovede na otázku, ktoré x sú P , nás už nezaujima, ktoré x *existujú*, ale ktoré existujúce indivíduá *majú vlastnosť* P . Problém existencie indivíduí už pokladáme – aspoň vo zvolenom konceptuálnom rámci – za vyriešený.

Sousedík sa o tejto existencii, danej viac-menej arbitrárnou voľbou univerza jazyka, nezmieňuje ani ju nevyklučuje, ponúka však prvorádovú vlastnosť, ktorá prislúcha indivíduu x vtt x existuje. Z jeho predchádzajúcich článkov o existencii je zrejmé, že táto vlastnosť by mala byť kontingentná. Problémami, ktoré s ňou súvisia, a hľadaním ich riešenia sa budeme zaoberať v ďalšej diskusii, v ktorej sa sústreďíme hlavne na intencionálne objekty a ich existenciu.

Oddelenie analytickej filozofie
Filozofický ústav
Slovenská akadémia vied
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
filoorgf@savba.sk

LITERATÚRA

- CMOREJ, P. (2009): Identifikačný potenciál empirických deskripcií. In: *Analytické filozofické skúmania*. Bratislava: Filozofický ústav SAV.
- CMOREJ, P. (2011): K pojmom existencie a ich rádu. *Organon F* 18, č. 1, 84 – 95.
- SOUSEDÍK, S. (2007): Kritický výklad Fregeho nauky o existenci obsažené v tzv. Dialogu s Pünjerem. In: Marvan, T. – Zouhar, M. (eds.): *Svet jazyka a svet za jazykom*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 152 – 162.
- SOUSEDÍK, S. (2011): K príspevku prof. Cmoreje. *Organon F* 18, č. 2, 239-244.
- SOUSEDÍK, S. – ŠPRUNK, K. (2008): G. Frege: Dialog s Pünjerem. Český překlad K. Šprunka s kritickým výkladem S. Sousedíka. *Studia Neoristotelica* 5, č. 1, 51 – 80.

FAKULTA FILOZOFICKÁ
ZÁPADOČESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI

Katedra filozofie
Fakulty filozofické ZČU v Plzni

si Vás dovoluje pozvat

na mezinárodní doktorandskou konferenci
realizovanou při oboru
Teorie a dějiny vědy a techniky

Dialogy mezi vědou a filosofií ve 20 století: Za hranicemi pozitivismu

Konference proběhne **13. června 2011**
v prostorách Fakulty filozofické v Plzni.

Web: <http://kfi.zcu.cz/akce>
Kontakt: konferencedialogy@gmail.com